

Oleg FEDOSZOV
Budapešť

Frazeologie novinového úvodníku: pohled didaktický

Vzor, jak zpracovat frazeologii publicistického textu, podal zakladatel moderní české frazeologie a frazeografie F. Čermák ve své práci *Frazeologie novinového úvodníku: úzus, funkce a aktualizace* z roku 1996 (Čermák 1996, s. 81–90, zde citováno podle vydání Čermák 2007). V roce 1994 byl Františkem Čermákem založen, a začal svou závratnou kariéru, Ústav Českého národního korpusu (<http://www.korpus.cz>). Tento korpus byl ve slovanském světě první, moderní, veřejně přístupnou jazykovou databází, „umožňující tvorbu nových, kvalitativně lepšíh slovníků češtiny, gramatik a dalších jazykových příruček“ (*Český... 2000*, s. 10–11) – prostředek a zdroj poznání jazyka (Čermák 2000, s. 15). Za uplynulých 15 let česká frazeologie a korpusová lingvistika prodělaly velkou cestu, mimo jiné i k poznání zákonitostí fungování frazémů v dnešním jazykovém úzu. Kurz české frazeologie (s použitím korpusových zdrojů) se stal také jedním ze základních jazykovědných předmětů ve výuce bohemistů na budapešťské státní univerzitě (ELTE) v Maďarsku.

V následujícím příspěvku se pokusíme zamyslet nad didaktickými aspekty frazeologické teorie a frazeografické praxe, nad problémy lingvistické práce s velkými jazykovými korpusy a řadou jiných otázek. Tento pokus podnikneme nejen na základě analýzy frazeologie novinových úvodníků, ale i jako modelování části vyučovacího procesu. Proto tedy není účelem zopakovat ani ověřovat ani ověřovat výsledky studie F. Čermáka, nýbrž poukázat na možnosti práce – jak pro učitele, tak i pro studenty – s autentickým jazykovým materiálem na základě precizně propracované lingvistické teorie.

Materiálovou základnou tohoto zamyšlení se staly redakční úvodníky bývalého šéfredaktora *Literárních novin* Jakuba Patočky¹.

Úvodník novin je „velmi proměnlivým a věrným zrcadlem reality“ (Čermák 2007, s. 503), který nám umožňuje sledovat variabilitu a aktualizaci frazémů v dnešním jazykovém úzu. Na rozdíl od přístupu F. Čermáka sledujeme zde výrazové prostředky pouze jednoho žurnalisty, a to v průběhu delší doby (březen 2006 až leden 2008), autora, živě reagujícího na aktuální dění doma (v Česku) a ve světě, navíc žurnalisty co do povahy dost konfliktního a nekompromisního. Toto byl důvod i jeho pozdějšího odstoupení od funkce hlavního redaktora listu.

Vybrali jsme celkem 10 příspěvků s tématy od zahájení školního roku v Čechách až k tématu o mučení vězňů v Guantanámo, tedy tematicky velmi různorodých. Vznikl tak souhrn textů, objemem a charakterem srovnatelný s materiálem zkoumaným F. Čermákem. Při analýze materiálu nebudeme však postupovat podle struktury vzorové studie, nýbrž se soustředíme na vybrané otázky a příklady.

Prvním postupem bylo zkontrolovat materiál z hlediska *z a s t o u p e n í f r a z e o l o g i e v t e x t u*. Každý článek – na první pohled – měl v průměru délku kolem 30 vět a obsahoval asi 700 slov (slovních tvarů), takže celkem by šlo o analýzu cca 300 vět a 7000 slov. V tomto jazykovém materiálu jsme zpočátku identifikovali kolem 160 frazeologických jednotek. Ve srovnání s materiálem F. Čermáka, kde v úhrnu textů (18 příspěvků od 14 autorů) lze spočítat kolem 6200 slov, asi 850 vět a 131 frazémů a idiomů, náš materiál ukazoval odchylky, protože při srovnatelném množství slov (7000 – 6200) a frazémů (160 : 131) v textech J. Patočky jsme našli značně menší počet vět (300 vs 850). Na základě toho mohla vzniknout domněnka, že náš autor

¹ Podle údajů české Wikipedie *J a k u b P a t o č k a* (* 19. května 1973, Brno) je český novinář, bývalý ekologický aktivista a dlouholetý šéfredaktor „Literárních novin“. V letech 2003 a 2005 spolu s Beránkem vedl Stranu zelených, za ni Patočka v roce 2004 kandidoval ve volbách do Evropského parlamentu. V roce 2005 jej ve vnitrostranickém sporu porazila skupina kolem Martina Bursíka. V letech 1999 a 2009 byl šéfredaktorem časopisu „Literární noviny“. V roce 2005 se dostal do sporu s většinou redakce „Literárních novin“, která na protest proti jeho metodám práce odešla a založila v říjnu 2005 konkurenční časopis A2.

používal v průměru mnohem delší věty nežli žurnalisté *Lidových novin*, autoři příspěvků zkoumaných Fr. Čermákem. Tato doměnka ovšem byla mylná, jelikož pocházela z nedostatečné pozornosti při čtení práce F. Čermáka: za větu autor ve své studii pokládá klauzi s predikací, nikoli námi (tedy studenty) původně mylně identifikované „věty“ (většinou ovšem dlouhá a složitá souvětí) při počítání „od tečky do tečky“. Korekce počtů dala jiné výsledky: i v textech J. Patočky máme v průměru 85 až 90 vět v každém článku, tedy celkový poměr se ukázal až překvapivě obdobný číslům v Čermákově studii: 900 vět – 7000 slov – 160 frazémů. To znamená, že proporce zhruba jeden frazém na 44 slov a na 5,5 věty (u F. Čermáka: 1 : 47; 1 : 6,5) poukazuje snad na poněkud větší zastoupení frazémů v textech J. Patočky (tento předpoklad ovšem dále musíme upravit), ale hlavně na fakt, že autoři úvodníků používají frazeologické výrazivo jako stálý a nezbytný prostředek výstavby textů tohoto specifického publicistického žánru.

Analýza, i takto co do objemu relativně malého jazykového materiálu (srovnejme náš úhrn úvodníků s délkou průměrného románu, nebo s extrémně velkými, stamiliónovými databázemi korpusů), jak jasně ukázala už i Čermákova studie, poskytuje nicméně možnost udělat průřez celou českou frazeologií, odhalit relevantní fakty, dělat statistiky a poukázat na důležité teoretické aspekty. F. Čermák psal:

Vybírané frazémy a idiomy se omezovaly v podstatě jen na metaforické, tj. neuvažují se tu velmi běžné a početné kvazifrazémy typu **V-Sabstr** (*věnovat pozornost, mít návrh*) (Čermák 2007, s. 503).

Pro náš didaktický přístup bylo důležité vzít v úvahu všechny funkční a strukturní typy frazeologických jednotek (dále: jednotky IF) ve zkoumaných textech, včetně kvazifrazémů a netypických a hraničních případů, abychom mohli ilustrovat nejen jádro, ale i periferii frazeologie a četné případy přechodného charakteru².

² Pro snadnou identifikaci příkladů v textech J. Patočky uvedeme v Příloze výběr jednotek IF podle jednotlivých úvodníků v chronologii a v pořadí, např. idiom *až*

Pro další postup práce s texty bylo důležité poukázat na přítomnost takových výrazů, ustálených kombinací slov a tvarů, které nepatří do oblasti IF, ale vedle ustálenosti mohou mít i vysokou frekvenci. Smutnou aktualitu k analýze takového případu poskytlo výročí útoků na *newyorská dvojčata*. V úvodníku č. 5 *Výročí* a č. 1 *O mučení* autor vedle originálního anglického výrazu *Twin Towers* používá spojení *newyorská dvojčata* v úryvku:

(1–5) ... *protipólem sesouvajících se newyorských dvojčat*

a s jiným přívlastkem:

(5–16) ... *obraz demolovaných dvojčat*.

Studenti na tomto příkladě, zvláště pro práci s internetem a korpusy, si mohou ověřit poznatek, že v publicistických textech jediná aktuální událost je schopna generovat výskyt často ohromného počtu nějakého ustáleného výrazu, jenž však není jednotkou IF. Stačí dodat, že v září 2011 (další smutné výročí) maďarský Google během 0,18 vteřiny našel 130 000 výskytů maďarského kalku pro spojení *Twin Towers* (*ikertornyok*).

Obdobná je situace i v případě identifikace takových ustálených kombinací, které patří již nejspíše do oblasti terminologie. O souvztažnosti terminologie a frazeologie psal F. Čermák ve svém dalším příspěvku (Čermák 2007, s. 220–227) následující:

Žádná jazyková oblast není zcela přesně co do svých hranic vymezena, i když přesahy a překrývání s oblastmi jinými bývají různě rozsáhlé a zřetelné [...] (Čermák 2007, s. 220).

Nemáme za úkol řešit zde málo zkoumanou otázku průniku těchto dvou oblastí nominace, nýbrž jen upozorníme studenty na přítomnost dané problematiky i v našich příkladech typu:

naprší a uschne najdeme v úryvku textu „(1–15) ... a podobně teprve až skončí válka proti teroru, jinak řečeno, až *naprší a uschne*“, kde čísla v závorce znamenají, že jde o úvodník č. 1 *O mučení* (XVII/ 11 – 13.03.2006, téma: Guantánámo), a v něm o příklad č. 15.

- (1–1) porušována *lidská práva*
- (3–7) ... ideologie *trhu bez přivlastků*
- (4–9) rozvoje *lidských zdrojů*
- (5–5) *ve studené válce*
- (5–7) (Gándhího) *hnutí nenásilného odporu*
- (5–10) hnutí za *občanská a lidská práva* černochoů
- (5–15) většina tzv. *třetího světa*
- (2–15) jež zvlčilý *nadnárodní kapitál*
- (6–10) produkce *skleníkových plynů*
- (6–11) normy pro *pasivní domy*
- (6–12) *daňovými úlevami*
- (7–1) hrozil rychlý *konec světa*
- (9–11) v naplnění ... *hmotných zájmů*
- (10–3) z hlediska *veřejného zájmu*
- (10–5) jsou ... největším novinářským dílem *polistopadové éry*

Pro maďarské studenty může být zvlášť zajímavá otázka tzv. *lexikálních frazémů*, tedy jistých specifických a často i anomálních produktů slovo tvorby a idiomatizace. Podstatu problému znovu vysvětluje Fr. Čermák ve své další studii (Čermák 2007, s. 263–276) takto:

Není tedy v zásadě relevantní, jestli se komponenty frazému a idiomu sepisují dohromady, do jediného slova (řekněme kompozita), anebo zvlášť, disktrétně. Pravopis je tu špatný rádce a např. v čínštině není relevantní vůbec (Čermák 2007, s. 263).

Na souvislost s typem jazyka jsme poukázali i ve svém příspěvku (Fedoszov 2007), kde jsme uvedli, že pro maďarštinu typická kompozita *aranybánya* nebo *aranyborjú* (*zlatý důl* a *zlaté tele*) se za samostatné idiomy v maďarské tradici nepovažují jen proto, že mají formu slova, a nikoli spojení slov, a proto se uvádějí i ve frazeologickém slovníku pouze ve spojení s (často neustálenými) komponenty (*valóságos* *aranybánya* – doslova: *skutečný zlatý důl*).

V textech J. Patočky k zamyšlení nad touto otázkou mohou posloužit příklady, jako:

- (1–6) *sebedůmyslnější* pokus
- (2–11) Klausův *mimozemšťanský* výlev

- (3–4) že [...] má [...] *pouhopouhou* stovku
- (3–12) *Koneckonců* když [...]
- (3–13) Lidovci ale mají určité *lavírování* v *povahopise*
- (4–4) kdo z vás by chtěl dělat *pančelku*?
- (4–5) reformou, ale ta, ač míněna *sebelépe*
- (4–8) To je jistě *úctyhodné* [...]
- (5–1) jsou plná *srdceryvných* vzpomínek na [...]
- (6–5) v tričku s *duchaprostým* nápisem
- (6–7) *sebezvořilejšího* cizince
- (6–14) A existuje ještě jedno *zavrženíhodnější* stanovisko, než [...]
- (7–4) prostřednictvím *lži-vědeckého* institutu

Od *srdceryvných* *vzpomínek* můžeme přejít k otázce *úloh ymetaforizace* v procesu idiomatizace slovních spojení. Snad je vhodné zde upozornit studenty, že kontinuita přechodu od tzv. „volných slovních spojení“ (jež podle názoru Fr. Čermáka v jazyce vůbec neexistují) přes kolokace a kvazifrazémy k metaforickým idiomům předpokládá i velké pásmo metaforicky užitých lexémů, mimo jiné sloves, jejichž sémantika se zakládá na metafoře. V našem materiálu to ilustrují následující případy verbálních metafor:

- (1–2) [...] zpravodajsky neutrální tón [...] se zvolna *uhnizduje* v mediích
- (3–1) [...] ostudu [...], *na* kterou [...] *doplácí*
- (3–5) [...] a nakonec se snaží *vydyndat* slevu
- (7–6) [...] i hlavy států *papouškují* (něco)
- (7–10) [...] *do* něž česká společnost dnes *upadá*
- (8–2) (V diskusi) [...] *se* *zahnizduje* názor, že [...]
- (9–12) [...] budou činovníci dál [...] *hřímat* o [...]
- (10–11) [...] a jak na snahu všechno *ututlat* ona řádná pracovnice *doplácí!*
- (9–16) jak hlasům *dopřát* sluchu
- (10–9) Přestala mít chuť nechat si *otravovat* život za [...]

Za všechny další typy metafor uvedeme zde ještě jen pár příkladů na netypická adjektiva stojící nejčastěji v úloze atributu substantiva:

- (1–8) [...] snaha provázená [...] *pošetilou* nadějí
- (2–15) [...] jež *zvlčilý* nadnárodní kapitál
- (3–3) Zjišťuje, že stojí *nebat'ovských* sto jedna korun [...]
- (3–15) Při tomto *šaškovském* trendu [...]

- (3–16) [...] dalším z řetězce *jepičích* pokusů
 (3–19) [...] menšinová vláda tak bude muset být velmi *krotká*.
 (8–4) [...] obsazení této funkce *bezbarvým* ňoumou
 (10–1) [...] s *železnou* pravidelností

Metafory víceslovné a ustálené (ale ne lexikální), nebo jen do jisté míry ustálené, se stávají v jazyku novinářů nezbytným prostředkem textotvorby. Ilustrujme to příklady:

- (1–13) [...] vězni *hníjí* zaživa
 (2–1) [...] *zpráva* [...] *zapadla*
 (2–7) [...] prezident *sedí na své židli* i díky [...]
 (2–12) [...] aniž *by si dala špetku práce* se [...]
 (3–6) Paroubek si *v kůži* onoho obchodníka [...]
 (3–20) [...] *na jeho hlavu nepadnou* (předčasné volby)
 (5–3) [...] *sen*, který *rozdrtila* tamější *americká loutka*
 (5–4) [...] který *rozdrtily* zdejší *loutky sovětské*
 (7–3) [...] učinil z liberálního trhu *osu společnosti*
 (8–1) [...] lidí, kteří *se otrásají ošklivostí*
 (8–7) Je realismus *politických kupčků* [...]
 (8–11) (být) *nejzranitelnějším článkem* (čeho)
 (8–14) [...] co kdyby chtěl měnit *zatuchlé poměry* k lepšímu?
 (9–10) ježž *beze špetky studu* odkládá [...].

Vznik metaforického přesunu se dobře vysvětluje na příkladě modelu neboli konceptu VÁLKA, který se realizuje např. v metaforických spojeních:

- (8–10) [...] z rozvahy nad *rozložením sil*
 (8–19) [...] aby věděl, že *čestná prohra* má mnohdy větší cenu než *upachtěné vítězství*

Snad ještě větší prostor pro sledování metaforických procesů poskytuje další řada příkladů z textů J. Patočky, kde autor uplatňuje rozmanité prostředky aktualizace. Tak vznikají metafory autorské, příležitostné výrazy, které často cestou transformace známých výrazů (i idiomů) nebo v návaznosti na precedentní texty, známé reálie, působí na čtenáře novin jako prostředky originální, jako metafory neotřepané:

- (3–14) [...] ilustrací [...] zpustlosti je Bursíkův *potěmkinovský nápad* pojmenovat [...]
 (1–4) [...] Bushovi *inženýři pravdy*
 (2–9) [...] tak *Lidové Právo Dnes* naložilo s [...]
 (5–2) [...] přenecháme dojmavý patos *Lidovému právu dnes*
 (2–15) [...] jež *zvlčily* nadnárodní kapitál *uváže na řetěz* demokratické politiky
 (2–16) Premiér má prý *čelo odřené samým mnutím* od vymyšlení
 (3–8) [...] o míře idealismu *prosvětlujícího útroby* sociální demokracie [...]
 (5–6) Pinochet a Husák jako *provinční muži pro špinavou práci*
 (5–11) [...] provádění revoluce *sametovou* [...] *metodou*
 (7–8) [...] ředitelka, pracující jako *tichý agent* [...] korporace
 (7–9) [...] součást [...] života v přetvářce, *života »jakoby«*
 (8–15) [...] jak reinstaluje na Hradě klimatologa z *Lysenkovy školy*
 (8–16) (Klaus – Topolánek – Čunek – Bursík) [...] skýtají obrázek *čtveřice zbědovaných trosečníků* [...]
 (9–2) Originalita [...] *modrozelené vládní drzosti* [...]
 (9–5) (ODS) se chová jako *socialistická milovnice silného státu*

O k ř í d l e n á s l o v a , c i t á t y z precedentních textů (známá literární díla, populární filmy, anekdoty atd.) se také stávají pramenem frazeologizace a prostředkem textové výstavby:

- (1–18) (USA) jako hlavní *strůjce všech vítězství* nad totalitarizmy
 (6–3) Předseda vlády by drmolil cosi *o sedmi statečných*
 (10–6) [...] odpověděla *jakoby z Jerevanu*: „Není pravda, že [...]“
 (7–11) [...] schopnosti běžných lidí *žít v pravdě*
 (8–6) Realismus *má dvě tváře*
 (8–17) Jsou to vlastně takoví čeští *čtyři mušketyři: všichni za jednoho* [...]

Zvláštní pozornost si zaslouží problematika tzv. gramatických frazémů, zpracovaných v české frazeologické škole jednak teoreticky (např. Čermák 2007, s. 308–325), jednak lexikograficky v 2. dílu SČFI. Můžeme zde upozornit posluchače na to, že víceslovné předložky, částice, spojky (a jinde i zájmena a číslovky) tvoří v tomto dílu slovníku (výrazů neslovesných) velmi podstatnou část frazeologického materiálu (je v něm 4039 heslových jednotek IF a vedle toho 743 gramatických frazémů). Náš materiál ovšem neposkytuje mož-

nost ilustrovat všechny typy gramatických frazémů, ale stačí k tomu, abychom tuto specifickou a ve světě pořád ještě málo uznávanou oblast frazeologie, kterou F. Čermák zahrnuje do přechodné oblasti kvazifrazémů a kvaziidiomů, nabídli pozornosti studentů pro její teoretickou důležitost. Můžeme to komentovat příklady, jako:

- (1–20) [...] *do značné míry*
- (4–3) [...] *čím dál tím větší*
- (6–8) [...] někdy až *k nezaplacení* užitečnou [...]
- (6–15) [...] v tomto případě *skrz naskrz* příznivé
- (8–3) [...] o zrušení úřadu prezidenta *se vším všudy*
- (8–12) [...] která strpí *ve svém čele* (někoho)
- (10–2) [...] *den co den*. Nebo přesněji *noc co noc* [...]
- (10–4) [...] ponechá probíhat *bok po boku*

Velmi „běžné a početné“ *k v a z i f r a z é m y* nemetaforické povahy (zvláště *verbonominální kolokace* typu *V–S abstr:* funkční sloveso s abstraktním substantivem) se staly v posledních desetiletích objektem zvláštní pozornosti lingvistů a frazeologů pro jejich praktický význam (v lexikografické praxi) a pro teoretickou důležitost výzkumu lexikální kombinatoriky, revize našich představ o aspektech syntagmatických. Výzkum kolokací je dnes těsně vázán na metody korpusové lingvistiky, která umožňuje práci s velkými objemy jazykových dat. Proto na rozdíl od vzorové studie F. Čermáka ve frazeologickém semináři je nadměru důležité upozornit posluchače na hojný výskyt kolokací v publicistickém textu, využít takových příkladů pro vysvětlení „fenoménu vázaného významu“ (výraz ruské frazeoložky V. N. Telija). Je tu na místě upozornit studenty i na způsob zpracování *verbonominálních kolokací* ve SČFI (3. díl, Výrazy slovesné), kde pro tyto kvazifrazémy českými frazeology byl vypracován speciální typ slovníkového hesla. Když zhodnotíme i statistické údaje (3. díl SČFI obsahuje 9 976 hesel s verbálními idiomy a skoro 10 000 – tedy půlku objemu celého slovníku – verbálních kolokací), poskytneme posluchačům možnost se zamyslet nad kardinálními problémy souvislosti paradigmatické a syntagmatické lexikonu, vztahů jazyka

pravidelného a nepravidelného. Tento přístup zde vyžaduje i delší citaci z Fr. Čermáka:

Dnes je stále jasnější, že velká část našich textů a promluv není generovaná ve smyslu plně originálních produktů svých autorů a mluvčích, lidé tak kreativní zase nejsou, a že texty jsou do značné míry prefabrikované, využívající vhodných a už hotových kombinací, frazémů aj. [...] V konečném smyslu půjde i o zpřesnění našeho vnímání rozhraní parole a langue (Čermák 2007, s. 8).

Na pozadí těchto úvah nabídneme studentům analýzu následujících příkladů z textů J. Patočky:

- (1–3) [...] *zbaven své funkce*
- (1–9) [...] zpráva *připoutala* mnohem méně *pozornosti*
- (1–10) [...] *drží hladovku* na protest
- (1–16) [...] *ztrácí chuť k jídlu*
- (1–14) Když se člověku *dává najevo*
- (1–17) (něco) *proměňuje poměry*
- (2–2) [...] *stojí za to* (reprodukovat zprávu)
- (2–4) (nynější český prezident) [...] patrně *dostal vztek*
- (2–8) [...] *se není příliš co divit*
- (2–14) [...] (oficiální politika) *se propracovala k závěru*
- (3–9) [...] *si* není třeba *dělat* mnoho *iluzí*
- (3–17) *Čas bude pracovat pro* sociální demokracii [...]
- (3–18) [...] a *hrozba* [...] *nepřestane viset*
- (4–7) [...] která by *pozornost* nás [...] *neměla odvádět* od [...]
- (5–9) (se) *vymaňovaly z koloniální nadvlády*
- (5–12) [...] *jsou* [...] *odsouzeni k neúspěchu*
- (5–13) V tom snad *tkví i příčina*, [...]
- (5–14) [...] v sobě *nese úděl*
- (6–16) [...] *povede ke* katastrofálním *důsledkům*
- (6–17) [...] které by mohly *katastrofu odvrátit*
- (7–2) [...] *nebudou* [...] *dělat z nich senzace*
- (7–7) *Klíčová* politická *otázka* dneška *tudíž* zní [...]
- (8–8) [...] v *klíčových* politických *tématech*
- (8–18) (Klause) vyměnit někým, kdo by *nebyl pro ostudu* [...]
- (9–1) Pokud *by bylo po jejich vůli* [...]
- (9–3) [...] *ticho*, které *se prozatím rozhostilo* nad [...]
- (9–4) [...] který si jindy *nenechá ujít* jedinou *příležitost*

(9–8) Přímá hrobové *ticho* k věci *panuje* v ODS
(10–8) [...] *si odnesla* důležité životní *poučení*

Dospěli jsme ve svém přehledu různých typů jednotek IF k oblasti centrální, k frazémům a idiomům, které nejen intuitivně, nýbrž i za pomoci frazeologického slovníku můžeme bezpečně identifikovat v textech novinových úvodníků. Na základě materiálu tohoto jádra IF lze studentům nabídnout více možností: evidentní je vyhledávání dotyčného výrazu ve SČFI (dnes již ve všech 4 dílech včetně i frazémů větné povahy, idiomů propozičních). Toto porovnání příkladů z textů se slovníkovými hesly dává prostor pro objasnění dalších závažných otázek a postupů v práci s jednotkami IF. Je to především určování struktur jednotek (verbální, neslovesné až větné atd.), sledování textových aktualizací, variant a transformací, až nakonec pokus o samostatnou analýzu sémantických a pragmatických charakteristik dotyčného výrazu, tedy jednotky IF. Při práci s uzavřeným textovým korpusem (úhrn úvodníků) na pozadí výše uvedeného přehledu jednotek periferní až přechodné povahy bude i pro posluchače nápadný ten fakt, že jádro frazeologie je v textech tohoto druhu zastoupeno mnohem slaběji, než dříve uvedené typy kvazifrazémové a okrajové. (Bude tu nutná korekce našich statistik – srov. původní úvahy o zastoupení jednotek IF v textech J. Patočky.) Pro snadnou identifikaci idiomů ve SČFI uvádíme za výrazem v závorce číslo dílu a stránku:

(1–21) [...] *mluvit o dvojím metru* a západním pokrytectví
(3–21) [...] a *trumfy* v rukou pak bude držet on
(6–4) [...] aniž *by měl zbla poněti* o [...]
(6–13) Každoročně v těchto daňových parametrech *přitáhnout šrouby*
(9–17) [...] *zuby nehty* se držet dnešní [...] koalice
(9–9) [...] konzervativní ideologické floskule jsou pro ODS *fikový list*
(4–4) *Ruku na srdce*, kdo z vás by chtěl dělat pančelku?

Ale těžiště samostatné práce studentů s materiálem tu bude ovšem v jiném: vyhledávání ve slovníku může mít i negativní výsledek, tedy odhadnutý v textech odhadnutý idiom se tam buď nenajde, neboli způsob jeho slovníkové fixace je odlišný. Například, v textech J. Patočky nominální idiom *mrtvé/hrobové ticho* (není v základní variantě *mrtvé*

ticho – zde můžeme uvést i pojem frazeologické invarianty), nýbrž ve formě:

(9–8) Přímá *hrobové ticho* k věci *panuje* v ODS
(9–14) *Mrtvolné ticho* v Bursíkově Straně [...]

Obdobně je to i s textovými variantami:

(2–5) Naposled jsem *nevěřil vlastním uším* (*nevěřit vlastním očím*)

nebo

(10–7) [...] *přivádět* politiky *do úzkých* – (*zahnat někoho do úzkých*)

Poněkud odlišným případem snad již autorské transformace bude příklad s idiomem *Otec národa, Otec vlasti*, který u J. Patočky se objevuje ve formě:

(8–13) *Otec strany* (Čunek), v jejichž základech [...]

Rozpoznání idiomů v textech však se nikdy neomezuje na identifikaci toho, co je ve slovnících (podle F. Čermáka: slovník je umění možného). Proto je nutné zkoumat i příklady, které přes svou jasnou frazeologickou povahu a centrální postavení v jádru IF slovník (tady SČFI) neobsahuje, například:

(1–15) [...] a podobně teprve až skončí válka proti teroru, jinak řečeno, *až naprší a uschne*
(1–19) [...] diktátoři *si mnou ruce*
(2–3) (EU se rozhodla) *hodit záchranný provaz* lidem
(3–2) [...] nechává [...] *ve vlastních št'ávách smažit* (někoho)
(7–5) Ale v *banánových republikách*, jako je Uganda či Česká republika [...]

Pro zpracování podobných příkladů je nezaměnitelná práce s korpusem, v našem případě s podkorpusem SYN2005 v ČNK. Příklad, jako:

(9–7) [...] může jedince *držet pěkně pod krkem*
poskytne příležitost jednak uvést často a zneužívanou problematiku somatických frazémů na správnou míru (mimo jiné i srovnáním našeho příkladu se slovníkovým materiálem, kde student hned dostane přehled o fungování substantiva *krk* ve více než 40 frazémech: SČFI 372), jednak vyzkoušet práci s korpusovými konkordancemi a statisti-

kami. (Pro nedostatek místa tu ovšem podrobnosti rozboru dnešního úzu frazému *držet pod krkem* na materiálu korpusu opustíme.)

M í s t o z á v ě r u uvedeme však znovu citaci z práce F. Čermáka, ve které upozorňuje jak na možnosti, tak i na nebezpečí při hledání jednotek IF v korpusu:

V tomto smyslu je autor přesvědčen o tom, že žádná čistá a slepá automatická metoda frazémy objevující neexistuje a bez ověřené předchozí teorie ani není možná [...]. Vlastní identifikace však pak bude záležet na lingvistovi a také na tom, jakou teorii k tomu použije [...]. S ohledem na škálovitou povahu získaných výsledků naskýtá se tu i bohatá možnost zkoumat i široké pole přechodných jevů, které sahají od individuálních metafor k frazémům, od frazémů k termínům a propriím a od frazémů k běžným kolokacím. A zřejmě jen na základě takovéhoho přístupu, který pojme obrovská a objektivní data, se dají hledat i kritéria pro odlišení frazému od nefrazému (Čermák 2007:201–209).

Studijní cesta tímto „širokým polem“ české frazeologie pomocí i tak nevelikého, ale živého materiálu novinových úvodníků, jaký jsme rozebrali v našem příspěvku, pomůže studentům-bohemistům lépe ověřit jejich teoretické a praktické znalosti.

Literatura

- Č e r m á k Fr., 1996, *Frazeologie novinového úvodníku: úzus, funkce a aktualizace*, „Slovo a slovesnost“ 57, č. 2, 1996, s. 81–90.
- Č e r m á k Fr., 2000, *Jazykový korpus: Prostředek a zdroj poznání*, [in:] *Studie z korpusové lingvistiky*, Praha.
- Č e r m á k Fr., 2007, *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*, Praha. *Český národní korpus. Úvod a příručka uživatele*, (Edit. Koček J. a kol.), 2000, Praha.
- F e d o s z o v O., 2007, *Еще раз о границах фразеологии (на материале венгерского языка)*, [in:] *Frazeologické štúdie V. Princípy lingvistickej analýzy vo frazeológii*. Ed. D. Baláková, P. Ďurčo, Ružomberok, s. 94–104.
- Slovník české frazeologie a idiomatiky*, I – IV, 1983 – 2009, red. Fr. Čermák, Praha.

Příloha

1. O mučení (XVII/11 – 13.03.2006) (téma: Guantánámo)

- (1) ... porušována *lidská práva*

- (2) ... zpravodajsky neutrální tón ... se zvolna *uhnizd'uje* v mediích
- (3) ... *zbaven své funkce*
- (4) ... Bushovi *inženýři pravdy*
- (5) ... protipólem sesouvajících se *newyorských dvojčat*
- (6) ... *sebedůmyslnější* pokus
- (7) ... *minimalizovat škody*
- (8) ... snaha provázená ... *pošetilou nadějí*
- (9) ... zpráva *připoutala* mnohem méně *pozornosti*
- (10) ... *drží hladovku* na protest
- (11) ... *bez skutkového zdůvodnění*
- (12) ... bezpříkladně *necharakterní* pozici Spojených států
- (13) ... vězni *hnijí zaživa*
- (14) Když se člověku *dává najevo*
- (15) ... a podobně teprve až skončí válka proti teroru, jinak řečeno, *až naprší a uschne*
- (16) ... *ztrácí chuť k jídlu*
- (17) (něco) *proměňuje poměry*
- (18) (USA) jako hlavní *strůjce všech vítězství* nad totalitizmy
- (19) ... diktátoři *si mnou ruce*
- (20) ... *do značné míry*
- (21) ... mluvit o *dvojím metru* a západním pokrytectví.

2. Špidla na Hrad! (XVII/12 – 20.03.2006) (téma: EU – česká vnitřní politika)

- (1) ... zpráva ... *zapadla*.
- (2) ... *stojí za to* (reprodukovat zprávu)
- (3) (EU se rozhodla) *hodit záchranný provaz* lidem
- (4) (nynější český prezident) ... *patrně dostal vztek*
- (5) Naposled jsem *nevěřil vlastním uším*
- (6) ... co za ně uzavřeli *ti nahoře*.
- (7) ... prezident *sedí na své židli* i díky ...
- (8) ... *se není příliš co divit*.
- (9) ... tak *Lidové Právo Dnes* naložilo s ...
- (10) ... nynější *zahraniční hanbou* naší republiky.
- (11) ... Klausův *mimozemšťanský výlev*
- (12) ... *aniž by si dala špetku práce* se ...
- (13) ... *bod napětí*
- (14) ... (oficiální politika) *se propracovala k závěru*
- (15) ... jež zvlčilý nadnárodní kapital *uváže na řetěz* demokratické politiky.
- (16) Premiér má prý *čelo odřené samým mnutím* od vymýšlení ...
- ### 3. Kdo si počká ... (XVII/31 – 31.07.2006) (téma: vnitřní politika)

- (1) ... ostudu ..., na kterou ... *doplácí*.
- (2) ... nechává ... *ve vlastních štěvách smažit* (někoho)
- (3) Zjišťuje, že stojí *nebať ovských* sto jedna korun ...

- (4) ... že ... má ... *pouhopouhou* stovku.
- (5) ... a nakonec se snaží *vydyndat* slevu
- (6) Paroubek si v *kůži* onoho obchodníka ...
- (7) ... ideologie *trhu bez přívlastků*
- (8) ... o míře idealismu prosvětlujícího *útroby* sociální demokracie ...
- (9) ... *si* není třeba *dělat* mnoho *iluzí*.
- (10) *Pocitivě* vzato ani lidovci nejsou ...
- (11) ... nejsou *osudově předurčení*
- (12) *Koneckonců* když ...
- (13) Lidovci ale mají určité *lavírování* v *povahopise*.
- (14) ... ilustrací ... zpustlostí je Bursíkův *potěmkinovský* nápad pojmenovat ...
- (15) Při tomto *šaškovském* trendu ...
- (16) ... dalším z řetězce *jepičích* pokusů
- (17) *Čas bude pracovat* pro sociální demokracii ...
- (18) ... a *hrozba* ... nepřestane *viset*.
- (19) ... menšinová vláda tak bude muset *být velmi krotká*.
- (20) ... *na jeho hlavu nepadnou* (předčasné volby).
- (21) – a *trumfy* v *rukou* pak bude držet on.

4. Škola volá (XVII/36 – 4.09.2006) (téma: české školství)

- (1) ... neučí dělat si svůj vlastní *obrázek o světě*
- (2) ... v dny nazývané *všedními*
- (3) ... *čím dál tím větší*
- (4) *Ruku na srdce*, kdo z vás by chtěl dělat *pančelku*?
- (5) ... reformou, ale ta, ač *míněna sebelépe*
- (6) ... *nezpochybnovaný* cíl
- (7) ... která by *pozornost* nás ... neměla *odvádět* od ...
- (8) To je jistě *úctyhodné* ...
- (9) ... rozvoje *lidských zdrojů*

5. Výročí (XVII/37 – 11.09.2006) (téma: 11. září 2001)

- (1) ... jsou plná *srdceryvných* vzpomínek na ...
- (2) ... přenecháme dojmavý patos *Lidovému právu* *dnes*
- (3) ... *sen*, který *rozdrtila* tamější *americká loutka*
- (4) ... který rozdrtily *zdejší loutky* *sovětské*.
- (5) ... *ve studené válce*
- (6) Pinochet a Husák jako *provinční muži pro špinavou práci*
- (7) (Gándhího) *hnutí nenásilného odporu*
- (8) Je *vysoce pravděpodobné*, že ...
- (9) (se) *vymaňovaly* z koloniální *nadvlády*
- (10) ... hnutí za *občanská a lidská práva* černochů
- (11) ... provádění revoluce *sametovou* ... metodou.
- (12) ... *jsou* ... *odsouzení k neúspěchu*.

- (13) V tom snad *tkví i příčina*, ...
- (14) ... v sobě *nese úděl*
- (15) většina tzv. *třetího světa*
- (16) ... obraz *demolovaných dvojčat*

6. Změna klimatu (XVII/50 – 11.12.2006)

- (1) ... *zdejších poměrů* *zhola neznalý* cizinec
- (2) ... *každým coulem*
- (3) Předseda vlády by *drmolil* cosi o *sedmi statečných*
- (4) ... *aniž by měl zbla poněti* o ...
- (5) ... v tričku s *duchaprostým* nápisem
- (6) ... i cosi *odpřednášel*
- (7) ... *sebezdvůřilejšího* cizince
- (8) ... někdy až *k nezaplacení* užitečnou ...
- (9) ... problém, nad nějž *dnes zřejmě není většího*.
- (10) ... *produkce skleníkových plynů*
- (11) ... *normy pro pasivní domy*
- (12) ... *daňovými úlevami*
- (13) Každoročně v těchto *daňových* parametrech *přitáhnout* *šrouby*.
- (14) A existuje ještě jedno *zavrženihodnější* stanovisko, než ...
- (15) ... v tomto případě *skrz naskrz* příznivé.
- (16) ... *povede ke* katastrofálním *důsledkům*
- (17) ... které by mohly *katastrofu odvrátit*.

7. Horko a pravda (XVIII/7 – 12.02.2007) (téma: klimatické změny a politika)

- (1) ... hrozil rychlý *konec světa*
- (2) ... *nebudou* ... *dělat* z nich *senzace*
- (3) ... učinil z liberálního trhu *osu společnosti*
- (4) ... prostřednictvím *lži-vědeckého* institutu
- (5) Ale v *banánových republikách*, jako je Uganda či Česká republika ...
- (6) ... i hlavy států *papouškují* (něco)
- (7) *Klíčová* politická *otázka* dneška tudíž zní ...
- (8) ... ředitelka, pracující jako *tichý agent* ... korporace
- (9) ... *součást* ... života v *přetvářce, života „jakoby“*
- (10) ... *do nějž* česká společnost *dnes upadá*.
- (11) ... schopnosti běžných lidí *žít v pravdě*.

8. Nikoli ne-Klaus, nýbrž anti-Klaus (XVIII/31 – 30.07.2007) (téma: vnitřní politika)

- (1) ... lidí, kteří *se otráasají* *ošklivostí*
- (2) (V diskusi) ... *se zahrníd'uje názor*, že ...
- (3) ... o zrušení úřadu prezidenta *se všim všudy*.

- (4) ... obsazení této funkce *bezbarvým ěnoumou*
- (5) ... které se *de facto* navrhuje
- (6) *Realismus má dvě tváře.*
- (7) Je realismus politických *kupčků* ...
- (8) ... v *klíčových* politických *tématech*
- (9) ... až po *otázku otázek*, kterou je ...
- (10) ... z rozvahy nad *rozložením sil*
- (11) ... *nejzranitelnějším článkem* (čeho)
- (12) ... která strpí *ve svém čele XY*
- (13) *Otec strany* (Čunek), v jejichž základech ...
- (14) ... co kdyby chtěl měnit *zatuchlé poměry* k lepšímu?
- (15) ... jak reinstaluje na Hradě klimatologa z *Lysenkovy školy*.
- (16) (Klaus – Topolánek – Čunek – Bursík) ... skýtají obrázek *čtveřice z bědovaných trosečníků* ...
- (17) Jsou to vlastně takovi čeští *čtyři mušketýři*: *všichni za jednoho* ...
- (18) (Klause) vyměnit někým, kdo by *nebyl pro ostudu* ...
- (19) ... aby věděl, že *čestná prohra* má mnohdy větší cenu než *upachtěné vítězství*.

9. *Mlčení o vyvlastňování* (XVIII/33 – 13.08.2007)

- (1) Pokud by bylo po jejich vůli ...
- (2) Originalita ... *modrozelené vládní drzosti* ...
- (3) ... *ticho*, které se prozatím *rozhostilo* nad ...
- (4) ... který si jindy *nenechá ujít* jedinou *příležitost*
- (5) (ODS) se chová jako *socialistická milovnice silného státu*
- (6) ... v *celé řadě* ohledů
- (7) ... může jedince *držet pěkně pod krkem*
- (8) Přímo *hrobové ticho* k věci *panuje* v ODS.
- (9) ... konzervativní ideologické *floskule* jsou pro ODS *fíkový list*,
- (10) jejíž *beze špetky studu* odkládá ...
- (11) v *naplnění* ... *hmotných zájmů*
- (12) ... budou *činovníci* dál ... *hřímat* o ...
- (13) *Tím hůř pro vás.*
- (14) *Mrtvolné ticho* v Bursíkově Straně
- (15) ... *týden co týden* prokazuje
- (16) jak hlasům *dopřát* sluchu.
- (17) *zuby nehty* se *držet* dnešní Koalice.

10. *Nech mi nehovoria* (XIX/2 – 7.01.2008) (téma: Ivan Hoffman)

- (1) ... s *železnou pravidelností*
- (2) ... *den co den*. Nebo přesněji *noc co noc* ...
- (3) ... z hlediska *veřejného zájmu*
- (4) ... ponechá *probíhat bok po boku*

- (5) ... jsou ... největším novinářským dílem *polistopadové éry*
- (6) ... odpověděla *jakoby z Jerevanu*: „Není pravda, že ...”
- (7) ... *přivádět* politiky *do úzkých*
- (8) ... *odnesla* důležité *životní poučení*
- (9) Přestala mít chuť *nechat si otravovat* život za ...
- (10) ... svou *životní drahou*
- (11) ... a jak na snahu všechno *ututlat* ona řádná pracovnice *doplácí!*
- (12) ... redakci ..., *zahnanou do virtuálního exilu*
- (13) ... by stav roku 1968 za ten dnešní *vyměnila bez zaváhání*
- (14) V čem ovšem *jsou* vždy *v pohybu*.

Summary

At 1996 the founder of Czech theory of phraseology František Čermák has published his paper *Idioms in Newspaper Editorials*. Editorials have been analysed for the distribution of idioms in sentences, for structural types of idioms, variations of them and pragmatic expressions. This present report is an attempt of analysis the editorials of Jakub Patočka, former chief of *Literární noviny* between 2006 and 2008. In my paper I discuss the problem of the idiom usage in topics, but my main goal is to show how the students on seminars of phraseology can identify idioms in texts, and study the different working methods. Another problem is how to apply a procedure for the recognition of idioms in text in the case of a large corpus, such as Czech National Corpus.